

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA AVRUPA'DAKİ TÜRK CEPHELERİNDEN GALİÇYA-ROMANYA ÖRNEĞİNDE SAVAŞ TARİHİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER¹

Yrd.Doç.Dr. Volkan MARTTİN²

Özet

Birinci Dünya Savaşı'nın her iki tarafında memleketlerinden farklı yerlerde müttefikleriyle birlikte savaşan askerler, çeşitli akademik çalışmalara konu olduğu halde Avrupa'daki Türk askerlerinin varlığı göz ardı edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Avrupa'da görev alan 15. ve 6. Türk Kolordularının Avrupa'daki varlıkları ve faaliyetleri çağdaş dünyanın savaş tarihi açısından önemlidir. "Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki Türk Cephelelerinden Galıçya-Romanya" örneğinde, askerî tarih kaynaklarından elde edilen tespitler bu çalışmanın gündemini oluşturmaktadır. Öncelikle savaş tarihine dair kavramsal bir çerçeve çizilerek Askerî Tarih ile Savaş Tarihi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu kavramsal çerçevede Galıçya ve Romanya (Dobruca) cephelelerindeki Türk birliklerinin durumu, çalışmanın genel kapsamını teşkil etmektedir. Çalışmanın işlenişinde arşiv belgeleri ve konuya ilişkin diğer kaynaklardaki bilgiler irdelenmiştir. Çalışmanın gündemi doğrultusunda oluşan metindeki her bir başlık iki boyutlu olarak Galıçya ve Romanya cephelelerine açılan pencereler olarak şekillenmiştir. Her başlık, arşiv belgeleri ve diğer kaynakların sağladığı imkân doğrultusunda savaş tarihine dair tespitleri barındırmaktadır. Savaş tarihinin prensiplerinden olan hedef, komuta birliği, taarruz, kitle gibi unsurlar ekseninde, savaşın çeşitli boyutlarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savaş Tarihi, Birinci Dünya Savaşı, Türk Cepheleleri, Galıçya, Romanya.

THOUGHTS ON THE HISTORY OF WAR: THE CASE OF TURKISH GALICIA-RUMANIA FRONTS IN WORLD WAR I

Abstract

The soldiers of both blocks fighting abroad with their allies in WWI have been subject to various academic researches, but the adventure of the Turkish soldiers in Europe during the same period has been overlooked. The presence and the operations of the Turkish 15. and 6. army corps in Europe, however, is of importance of the war history of contemporary World. The topic of this research is the results derived from the sources of military history with regard to the Turkish Galicia-Rumania fronts in WWI. The current research draws a theoretical framework about war history at first, and then examines the relationship between "military history" and "war history". Within the same framework, the general situation of Turkish troops in European fronts will be handled in outline. During the research, the archival documents and other material relevant to the topic were utilized. Throughout the main text, each subtitle was arranged so as to be placed under either of the dual topic of European fronts. Each chapter with separate titles, as far as the archival documents and secondary sources allowed, involves findings about war history. The study as a whole, touches various aspects of war history within the framework of such elements as mission, unity of command, attack and masses, all being the principles of war history.

Keywords: War history, World War I, Turkish fronts, Galicia, Rumania.

Özgün Araştırma/Original Article

¹ Bu makale, 19.05.2016-22.05.2016 tarihleri arasında İspanya'nın Madrid kentinde gerçekleştirilen 1. International Scientific Researches Humanity and Social Sciences Conference - 1. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Konferansı-İnsan ve Toplum Bilimleri-IBAD-2016'da sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Sorumlu yazar/Corresponding Author: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye, vmartin@ogu.edu.tr

1. Askerî Tarih ile Savaş Tarihi Arasındaki İlişki

Öncelikle çalışmanın kapsamı ve içeriği bakımından iki farklı kavram olan askerî tarih ile savaş tarihini ele almak gerekmektedir. Tarihî oluşturan olaylar “öbeğinden birer dizge” olan savaş tarihi, devletlerarasında meydana gelen çatışmaların nedenlerini, tarafların millî ve askerî güçlerini, ağırlıklı olarak da harp içinde yapılan muharebeleri ve bunların sonuçlarını konu edinmektedir. Hâlbuki askerî tarih, savaş tarihinden farklı olarak harp ve muharebeleri kapsayan, bunlara ilave olarak askerlikle ilgili her hususu ele alan bir yaklaşım sergilemektedir.¹ Bu bakımdan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlayan askerî tarih alanının savaş tarihi alanından kapsam ve içerik yönünden geniş olduğu söylenebilir.² Öte yandan ele alınan savaşa dair konular bakımından ortaklıkları inkâr edilemeyen bu iki alanın tarih içinde kendilerine özgü bir yer işgal ettiği de yadsınmamalıdır.³ Tarih içinde işgal ettikleri yerlere nispetle özel tarih olarak nitelenebilecek olan askerî tarih ve savaş tarihinin takip ettiği genel tarih metodolojisi farklı değildir.⁴ Genel tarih yazımına nispeten askerî tarih yazımında kaynak temini daha kolaydır. Bu kolaylık askerî nizamın getirdiği tertibin tarih yazımına yarayacak her türlü kaynağa sirayet etmesidir. Belgelerin, planların, talimat ve emirlerin, raporların, kroki ve haritaların, harp ceridelerinin, film-resim-fotoğraf gibi görsel malzemelerin genel tarih kaynaklarına göre daha düzenli oldukları tarih araştırmacıları tarafından tasdik edilmektedir.⁵ Askerî kurumların, kaynakların toplanmasında, düzenlenmesinde ve korunmasında göstermiş oldukları titizlik, tarih araştırmaları için önemli bir kolaylıktır.

Askerî tarih yazımının genel tarih yazımından farklarından birisi, olayın üzerinden geçen zamandır. Genel tarih için olayın üzerinden epey bir vaktin geçmesi avantajken askerî tarih için derslerin çıkarılarak önlem alınabilmesi gibi yararları bakımından bir dezavantajdır.⁶ Tarihin birbirine benzeyen olayları içinde barındırması, “*tarih tekerrürden ibarettir*” gibi bir yanlış algının doğmasına sebebiyet vermişse de olayların anlaşılmasında, derslerin alınmasında tarihin rolü büyüktür.⁷

Askerî tarih bakımından olayın yaşanırken kaleme alınması münasip olarak görülmekle birlikte, tarih araştırmacısının bu tür yazıları değerlendirirken dikkatli bir tenkitten geçirmesi gerekmektedir. Askerî tarih yazanların tıpkı genel tarih yazımında olduğu gibi rivayet, efsane, kasten yanıltma, uydurma ve abartmalarla hakikati birbirinden ayırmaları ancak bu iç ve dış tenkit süreciyle mümkündür.⁸

Şu bir gerçektir ki; askerî tarihin kapsamının belirlenmesinde ve içeriğinin yoğunluğunda “*Harp Tarihi*” önemli bir yere sahiptir.⁹ Bu özelliğinden midir bilinmez; askerî tarih, bütün dünyada

¹ Kadri Perk, *Tarih İlmî ve Harp Tarihine Giriş*, Harp Akademileri Basımevi, Ankara 1946, s. 75-76; Yücel Aktar, “Askerî Tarih’in Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 2; Şerafettin Turan, “Askerî Tarih’in ‘Tarih’ İçindeki Yeri”, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 23; Cihat Akçakayalıoğlu, “Genel Hatları İle Askerî Tarih”, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 37; Burhanettin Hünoğlu, “Askerî Tarih’in Genel Tarih İçerisindeki Yeri”, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 47; Necdet Aysal, “Harp Tarihi Yazımına Dair Özgün Bir Yaklaşım: Osman Senai Bey”, *Turkish Studies*, Vol: 9/10, (Fall 2014), p. 1202.

² Turan, *a.g.m.*, s. 11; Benzer olduğu hk. Cevat Şayin, “Askerî Tarih Çalışmaları İçin Bir Sentez Aracı Önerisi 3T: Teşkilat, Teçhizat, Teferrütat”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 52 (2010/2), İstanbul 2011, s. 151, 155; Tamamen farklı olarak değerlendirmesi hk. Bkz. Aysal, *a.g.m.*, p. 1202.

³ Aktar, *a.g.m.*, s. 3.

⁴ Aktar, *a.g.m.*, s. 4; Turan, *a.g.m.*, s. 22.

⁵ Aktar, *a.g.m.*, s. 5; Şayin, *a.g.m.*, s. 152.

⁶ Aktar, *a.g.m.*, s. 6.

⁷ Turan, *a.g.m.*, s. 17.

⁸ Aktar, *a.g.m.*, s. 7; Tarihe yardımcı disiplinlere ilave olarak Askerî Tarih için askerî coğrafya, meteoroloji, topografya, tahkimat, askerî strateji ve taktik, silah teknolojisi, çağdaş teknoloji gibi alanlara başvurulmalıdır. Perk, *a.g.e.*, s. 76-84.

⁹ Akçakayalıoğlu, *a.g.m.*, s. 38; Şayin, *a.g.m.*, s. 167.

olduğu gibi yakın zamana kadar Türkiye’de de “*harp tarihi*” ile karıştırılmış; çoğunlukla bu terimler birbirleri yerine kullanılmışlardır.¹⁰

Tarihî bilginin kaynağının düşünce eylemi olduğunu öne süren Collingwood, tarihe dair gerçekleştirilen bu düşünce eyleminin tarihin konularının belirlenmesindeki etkisi üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşıma göre yeniden tasarlanma özelliği barındıran geçmişin tarihe namzet olgu ve olayları arasında savaşlar yer almamaktadır.¹¹

Hâlbuki insanın yeryüzündeki varlığının başlangıcına kadar geriye götürülebilen savaş olgusunun, genel tarih içindeki yeri tartışılmaz. Bu bakımdan tarih ilminin öncülerinden sayılan kişilerin eserlerinde savaş olgusuna büyük yer verilmesi tesadüf değildir. Ancak savaş tarihinin “*Batı Uygarlığı*” tarafından kaleme alındığı gerçeği de yadsınamaz.¹² Bu nedenle Batı merkezli bir tarih ortaya çıkmış ve bu minval üzere gelişmiştir.

Savaş tarihini kapsayan özelliği ile askerî tarih, savaşı ve muharebeyi askerî gerekçelerine kadar ayrıntılı ele alma gayretindeyken; savaş tarihi nispeten daha dar bir kapsam ve içerikle gerçekleşen savaşı, harekât çerçevesinde aktarmaktadır.¹³ Bu aktarımın sağlıklı gerçekleşmesi için savaş tarihçisinin; keşif-gözetleme raporları, anıları, fotoğrafları, emirleri, plan ve cerideleri, biyografileri, istihbaratî-isticvâbî bilgileri, tarafların hazırlamış olduğu her türlü dokümanı titizlikle değerlendirmesi gerekmektedir.¹⁴

Askerî tarih ile savaş tarihi arasındaki ilişkinin ortaya konulmasından sonra savaş prensiplerinden olan hedef unsuru savaş tarihinde önemlidir.¹⁵ Savaşın genel seyri içinde hedefe yönelik tarafların stratejilerinin belirlenmesinde tarihî, coğrafi, askerî, iktisadî bağların varlığından söz edilebilir. Burada Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Avrupa cephelerinde konuşlandırılan 15. ve 6. Türk Kolordularının varlıkları ve faaliyetlerinde stratejik öneme haiz bu bağların etkili olduğu söylenebilir.

2. “Stratejik Derinlik” Ekseninde Harbin Seyri

Stratejik derinlik kavramı, askerî bir terimdir. Eskiçağda gerçekleştirilen savaşlarda komutanların elde tutmaya çalıştıkları avantaj, bu derinliğin korunmasıyla ilişkilidir. Son yıllarda uluslararası politikaların şekillenmesinde öne çıkan bu kavramın, savaş tarihi içinde muharebenin cereyan ettiği alan ile taraf devletlerin çıkarlarının ağırlık merkezleri ekseninde ele alınması sağlıklı bir değerlendirme için gereklidir.¹⁶

¹⁰ Şayin, *a.g.m.*, s. 155, 156.

¹¹ R.G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Çev: Kurtuluş Dinçer, İkinci Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 352-359; Şayin, *a.g.m.*, s. 159.

¹² Aysal, *a.g.m.*, p. 1201; Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Haz.: Geoffrey Parker, Çev.: Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. i.

¹³ Akçakayalıoğlu, *a.g.m.*, s. 39.

¹⁴ Aysal, *a.g.m.*, p. 1205.

¹⁵ *Harb Tarihi Notları*, Çev: Ekrem Öncü, E.U. Basımevi, Ankara 1953, s. 28.

¹⁶ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 72. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2011, s. 12.

Şekil 1: 1916 Yılı'nın İlk Aylarında Avrupa'da Cephe Durumu¹⁷

Stratejik derinliğin belirlenmesinde Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren Doğu Avrupa'daki seyri önemlidir.¹⁸ Şekillerde aşamalı olarak gösterilen bu seyir, Doğu Avrupa cephesinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 2). Savaşın başlamasından 1916 yazına değin Doğu Avrupa cephesindeki manzara, Batı Avrupa cephesine bağlı olarak şekillenmiştir.¹⁹ Bu bağımlı durumu yalnız İttifak devletleri için değil İtilaf devletleri için de geçerlidir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Almanya'nın yardımına ihtiyaç duyması, Batı cephesiyle eşgüdümlü bir harekâtın Doğu Avrupa'da sürdürülmesine neden olmuştur.²⁰ Keza, Çarlık Rusya'sının taarruz harekâtını şekillendirme aşamasında müttefiki olan Fransızların tavsiyelerini dikkate alması tesadüf değildir.²¹

¹⁷ Sean McMeekin, *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü*, Çev: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 109'daki harita esas alıp kaynakçadaki eserlerden derlenen bilgilerle zenginleştirilmiştir.[VM]

¹⁸ BOA, HR.SYS, 2403/77, Tarih: 20.10.1914.

¹⁹ Basil Liddell Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Çev: Kerim Bağrıaçık, Edip Gölbaşı-ülke Evrim Uysal (Yay.Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 265.

²⁰ BOA, HR.SYS, 2111/8-9'dan naklen T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I* (Bundan sonra OBBDH-I), İstanbul 2013, s. 240.

²¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Birinci Dünya Harbi (VII nci Cilt: Avrupa Cephesi, 1 nci Kısım: Galiciya Cephesi)*, Cihat Akçakayalıoğlu (Haz.), Gnkur. Basımevi, Ankara 1967, s. 6-7, (Bundan sonra *Galiciya Cephesi*, s. 6-7); Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, Penguin Books, London 1998, p. 42; McMeekin, *a.g.e.*, s. 52, 118.

Şekil 2: 1914-1918 Yıllarında Doğu Avrupa Cephesi²²

Batı Avrupa'da mevzi savaşlarına dönüşen harbin kaderini tayin edeceği cephelerin Doğu Avrupa'da olduğuna dair kanı, 1916 yılında yaygınlaşmaya başlamıştır. Müttefiklerinin desteğiyle 1916 yılının yaz aylarında başlayan Rus genel taarruzuna karşı, Doğu Avrupa cephelerinde Alman takviyesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.²³ Her ne kadar Rusya'nın 130 tümeninin karşısında 46 Alman, 40 Avusturya tümeni bulunuyor olsa da Rus birliklerinin teçhizat eksiklikleri vardı.²⁴ Ancak Rus General Brusilov, müttefiklerinin durumunu da gözeterek "özel bir tertiplenme şekli olmadan" giriştiği taarruzda Avusturya birliklerinin hatlarını koruyamadıklarını fark etmiştir. Bu taarruz, henüz kararını verememiş Romanya için bir işaret olmuş; böylece İtilaf devletleri safına katılmıştır.²⁵ Batı cephesinden kuvvet naklini uygun görmeyen ve Romanya'nın seçeceği taraf konusunda strateji belirleyemeyen; aynı zamanda Avusturya-Macaristan'a askerî yardım konusuna sıcak bakmayan Falkenhayn, Doğu

²² Stone, *The Eastern...*, p. 248; Hart, *a.g.e.*, s. 88-89, 127, 136'daki haritalar esas alınmış olup kaynakçadaki eserlerden derlenen bilgilerle zenginleştirilmiştir.[VM]

²³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Avrupa Cephesi (Özet)*, Gülhan Barlas (Haz.), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, s. 3.

²⁴ BOA, HR.SYS, 2106/11, Lef: 1, Tarih: 24.07.1916; Hart, *a.g.e.*, s. 269; BOA, (Hariciye Nezareti Matbuat Tasnifi) HR.MA, 1132/31'den naklen *OBBDH-I*, s. 205; Ahmet Suat, "Büyük Harpte Galıçya Cephesinde 15. Türk Kolordusu", *Askerî Mecmuası (Tarih Kısmı)*, Nu: 76, Yıl: 4 (1 Nisan 1930), Sayı: 17, İstanbul 1930, s. 13;

²⁵ Hart, *a.g.e.*, s. 273; *Avrupa Cephesi*, s. 84.

Avrupa'daki muharebelerin seyirinde etkili olmuştur.²⁶ Bu nedenle bu cepheye gönderilecek Türk birlikleri konusunda önceleri isteksiz görünen Falkenhayn'ın Batı cephesi için verdiği kararı değiştirmeden Türk tarafından gelen teklifi değerlendirmesi²⁷ bu genel seyir içinde daha kolay anlaşılacaktır.²⁸ Brusilov'un saldırılarının başladığı günlerde Türk birliklerinin Galiçya'ya sevkıyatı planlanmış; öncü birliklerin sevkine girilmiştir. Üç ay boyunca süren Rus saldırılarını, peyderpey cepheye intikal eden Türk birlikleri göğüslemiş, yarılan müttefik hatlarının savunulmasında büyük fedakârlık ve kahramanlık örnekleri göstererek savaşmışlardır. Rus ihtiyat birliklerinin bulunmaması nedeniyle gerçekleştirilen genel taarruz, adeta denizin dalgaları gibi İttifak kuvvetlerinin savunma hatlarına çarpmış; sonra dalgalar zayıflamıştır.²⁹ Rus saldırılarının en şiddetli zamanlarında Çanakkale'de tecrübe kazanmış Türk birlikleri vazifelerinin başında bulunmuşlardır. Türk birlikleri edindikleri savaş tecrübelerini savaş alanında göstermişlerdir. Bu yönüyle diğer birliklere üstünlük gösteren Türk birlikleri, Galiçya'daki intikal şartlarından etkilenmişlerdir.

Stratejik açıdan, savaşın genel seyri içinde Almanya ile Rusya'nın demiryolu üzerinden karşılaştırmalar yapılagelmiştir.³⁰ Rusya'nın sadece 360 vagon ile savaşa girdiği, 1917 yılında 560 vagon sayısına ulaştığı bu karşılaştırmalarda dile getirilmektedir.³¹

Öte yandan, trenlerin sağlıklı işleyebilmesi için demiryolu ağının düzgün olması gereklidir. Viyana ile Krakov arasındaki hat ve Budapeşte ile Przemysl hatlarındaki demiryollarının kapasitelerinin sınırlı oluşu, askeri kullanım için alternatif hatların devreye sokulmasını gerektirmiştir.³² Savaşın başında Rus süvarisinin Lemberg üzerine gerçekleştirdiği taarruz Avusturya-Macaristan ordusunun ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Aynı süreçte demiryolu sistemi işlemez hale gelerek, birlikleri paniğe sürüklemiştir. Bu durum Avusturya-Macaristan'ın Sırp'lara karşı kesin bir zaferi, Galiçya'da panik yüzünden bir hezimete tercih ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.³³ Böylece Avusturya-Macaristan birlikleri yaklaşık 190 kilometrelik bir alanı savaşın başında Rus birliklerine bırakmıştır.³⁴

Galiçya'da 15. Türk Kolordusunun cephe ikmalî Mechyshchiv istasyonunun bulunduğu hat üzerinden demiryoluyla yapılmıştır.³⁵ Aynı şekilde Pidvysoke'de kurulan mühimmat deposu demiryolu hattına yakındır.³⁶

Demiryolu gibi karayollarının da stratejik değeri vardır. Karayolları bakımından her çeşit muharebeye uygunluk gösteren Galiçya'nın ortalama boyu 510 km, eni 60 ilâ 120 km kadardır.³⁷ 15. Türk Kolordusun bölgesinde bulunan karayolları ise şöyledir: Lemberg-Stryi (~70 km), Lemberg-Rohatyn (~75 km), Rohatyn-Kalush (~60 km), Rohatyn-Berezhany (~30 km).

Galiçya'daki intikal ve nakliyat şartları bu şekildeyken, Romanya'da savaşan 6. Türk Kolordusunun cepheye, muharebe ederek kat ettiği mesafe ise yaklaşık olarak kuş uçuşu 180 kilometredir.³⁸

²⁶ Stone, *The Eastern...*, p. 127.

²⁷ Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın genel savaşın kesin sonucunun Avrupa'da alınacağına dair görüşü dolayısıyla Falkenhayn'a Türk birliklerini kullanabileceği teklifi bk. *Galiçya Cephesi*, s. 111; *Avrupa Cephesi*, s. 75.

²⁸ Hart, *a.g.e.*, s. 270.

²⁹ Hart, *a.g.e.*, s. 271.

³⁰ Coşkun San, "Karşılaştırma Yönetimde Zaman ve Mekan Boyutları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 1, Ankara 1993, s. 157.

³¹ Norman Stone, *Birinci Dünya Savaşı*, Çev: Ahmet Fethi Yıldırım, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s. 31.

³² Stone, *The Eastern...*, s. 78.

³³ Christon I. Archer (vd.), *Dünya Savaş Tarihi*, Çev: Cem Demirkan, Tüzm zamanlar Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 459.

³⁴ Archer, *a.g.e.*, s. 460; *Avrupa Cephesi*, s. 3.

³⁵ Ahmet Suat, *a.g.m.*, s. 17.

³⁶ Ahmet Suat, *a.g.m.*, s. 30.

³⁷ *Galiçya Cephesi*, s. 18.

³⁸ *Avrupa Cephesi*, Kroki: 49.

Bütün bunların ortaya koyduğu doğal sonuç, 1916 yılında Doğu Avrupa'ya gönderilen Türk birliklerinin konuşlandıkları mintikalar harita üzerinde işaretlendiğinde Karpatların şekillendirdiği yay üzerine Lemberg'ten Dobruca'nın güneyine doğru bir hatta buldukları göze çarpmaktadır. Bu durum İstanbul'a yapılacak Rus saldırısı tehlikesine karşı bir savunma hattı görünümündedir.³⁹ Bu açıdan bakıldığında, Doğu Avrupa cephelerine aynı süreçte intikal eden 15. ve 6. Türk Kolordularının Osmanlı Devleti topraklarını savunmaya dayalı bir stratejinin parçası oldukları söylenebilir. Stratejik olarak ortaya çıkan savunma hattı boyunca yeralan savaş alanları bugün dahi önem arz etmektedir.

a. Savaş Alanlarına Dair

Osman Senâi Bey'in dokuz maddede topladığı savaş tarihini inceleme ve yazma kıstasları genel anlamda yol göstericidir.⁴⁰ Savaş alanlarındaki araştırma ve incelemelerin önemini vurgulayan Osman Senâi Bey'in bu görüşü, Galiçya ve Romanya (Dobruca) cephelerindeki muharebelerin doğru değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Doğu Avrupa'daki savaş alanları araştırmalarına konu olan Galiçya cephesinde 50 kilometreye yayılan Rus saldırılarına karşı, yaklaşık 30 kilometreyi bulan Türk birliklerinin savaştığı sahanın uzunluk ve genişliğine bakıldığında, burada üstlenilmiş olan sorumluluğun ağırlığı ortaya çıkmaktadır.⁴¹

Türk birliklerinin Galiçya cephesine parça parça intikallerinden hareketle cepheye ulaşan askerin derhal savaşa sokulması, Kolordu Kumandanı Yakup Şevki Bey'in raporunda şikâyet ve siteme sebep olmuştur.⁴² Zira Türklerin savaştığı cephenin uzun ve geniş olmasının yanı sıra ilk vuruşmalarındaki mintika belirsizliği dikkat çekicidir.⁴³ Tümen ve daha sonra kolordu kumandanlığının çatışmaların sürdüğü esnada kısıtlı imkânlarla mintikayı incelemelerinin ardından hazırlanan konuş planı sayesinde ilk vuruşmalardaki zayıflığın sonraki çarpışmalarda da verilmesine engel olunmuştur. 12 Ağustos 1916 tarihine kadar karargâhını Mechyshchiv'de kuran 19. Tümen Komutanı Şefik Bey, Pukiv istasyona gelerek müttefiklerin tutacağı hattı öğrenmiş; 12/13 Ağustos 1916 gecesi Potutory üzerinden Zlotalipa vadisine inerek mintikayı incelemiştir.⁴⁴ 20. Tümen, 19 Ağustos'tan itibaren Lipicadolna köyüne vararak görevine başlamıştır.⁴⁵ Tümenin aldığı mintika Potutory ile Bozhykiv arasındaki Zlotalipa vadisidir. 15. Kolordu karargâhı ise 20 Ağustos'ta Lemberg üzerinden Pidvysoke'ye geçilerek burada kurulmuştur.⁴⁶ Böylece Kolordu karargâhı Pidvysoke'de, 20. Tümen karargâhı Shumlyany'de,⁴⁷ 19. Tümen karargâhı ise Mechyshchiv'dedir.⁴⁸ Bu mintika 400 metreden yüksek olmayan yükseltilerden ve yumuşak eğimlere sahip vadilerden oluşan yaklaşık olarak kenarları toplamı kuş uçuşu 30 kilometrelik bir üçgendir.

³⁹ M. Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesinde 6. Türk Kolordusu", *Askerî Mecmua (Tarih Kısmı)*, Yıl: 4 (1 Teşrinievvel 1930), Sayı: 19, İstanbul 1930, s. 30; *Avrupa Cepheleri*, s. 40; Stone, *The Eastern...*, p. 185; McMeekin, *a.g.e.*, s. 122.

⁴⁰ Savaşa dair evrak ve haritaları toplamak, savaşın gizli-açık nedenlerini araştırmak, savaşın cereyan ettiği mintikaların kritik noktalarını tespit etmek, tarafların askerî mevcudiyetine vakıf olmak, tarafların stratejileri ve taktiklerini tespit etmek, taarruz-müdafaa gibi askerî manevraların tarafların mevzileri ekseninde değerlendirmek, ricat-takip gibi harekâtların uygulanışını incelemek, savaşın takvimine göre evrelerini izlemek olarak özetlenebilir (Aysal, *a.g.m.*, p. 1209-1210). Özellikle bu maddeler, savaş alanlarında yapılan araştırma ve incelemelere büyük önem vermektedir.

⁴¹ *Avrupa Cepheleri*, s. 9.

⁴² ATASE, BDH, K: 237A, D: 985, F: 18; ATASE, BDH, K: 237A, D: 985, F: 18-1.

⁴³ ATASE, BDH, K: 237A, D: 985, F: 20.

⁴⁴ *Galiçya Cephesi*, s. 31, Ahmet Suat, *a.g.m.*, s. 16; *Avrupa Cepheleri*, s. 19.

⁴⁵ *Galiçya Cephesi*, s. 31; İbrahim Arıkan, *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer: Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010, s. 86.

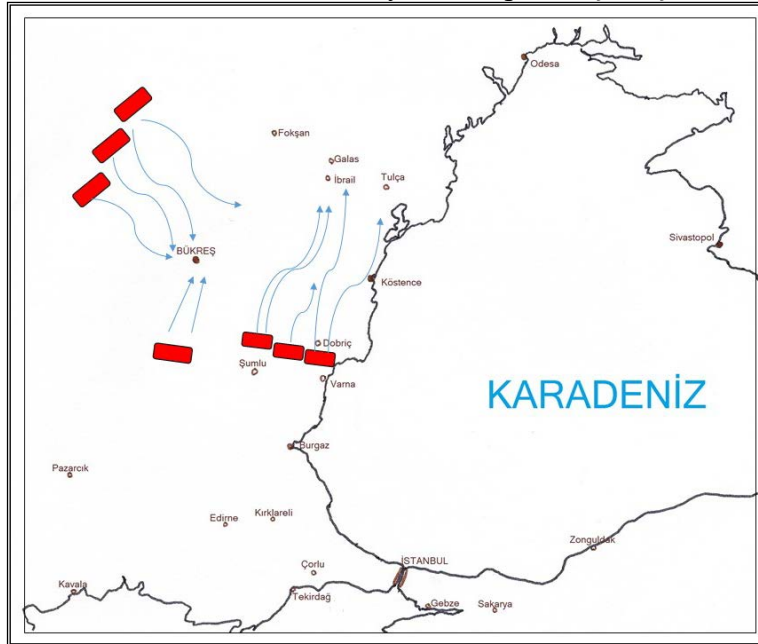
⁴⁶ *Galiçya Cephesi*, s. 32; Ahmet Suat, *a.g.m.*, s. 24.

⁴⁷ Ekim ayı ortalarından itibaren tümen karargâhı Hutys'ko'ya taşınmıştır. *Galiçya Cephesi*, s. 54; 19. Tümen karargâhı ise 17 Haziran 1917 tarihinde Rohatyn'e taşınmıştır. *Galiçya Cephesi*, s. 68.

⁴⁸ *Galiçya Cephesi*, s. 33.

Galiçya cephesinde Türk birliklerinin savaştığı mntika belirlendikten sonra Romanya'daki Türk birliklerinin savaştığı mntıkların belirlenmesine geçilebilir.

Doğu Avrupa'daki Romanya cephesinde Türk birliklerinin katıldığı harekât bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Dobruca'dan başlayarak yine bugün Moldova sınırına kadarki uzun mesafede gerçekleşmiştir. Romanya'nın topraklarının stratejik konumu onun dezavantajı olmuştur. Adeta Bulgaristan, Avusturya-Macaristan arasında sıkışıp kalan Romanya'nın İtilaf devletleri yanında savaşa katılmasının ardından savaş sahasındaki yalnızlığı da gün yüzüne çıkmıştır. Müttefiklerinden sadece Rusya'nın desteğini görme olasılığı bulunan Romanya'nın ilk hamlesini Transilvanya üzerine yaparak yanlış hareket ettiği yönünde görüşler vardır. Böylece İttifak devletlerinin yeni planları şekillenmiş; Makenzen (Anton Ludwig August von Mackensen) komutasındaki birliklerle gerçekleştirilen Dobruca harekâtı sayesinde bugün Bulgaristan Dobrucası denilen kısımdan Romanya'nın kapıları açılmıştır.⁴⁹

Şekil 3: İttifak Devletlerinin Romanya Cephesindeki Harekâtı (1916)⁵⁰

Doğu Avrupa'daki Türk birliklerinin muharebeleri anlatılırken yer isimlerine sıkça başvurulmaktadır. Ancak, mntıkayı gösteren krokiler, yer isimlerinden kaynaklanan kafa karışıklığına engel olmakta, savaşın safhalarının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle savaş tarihine dair eserler için harita ve krokilerin büyük önemi vardır. Bu çalışmada da krokilerle savaşların safhaları gösterilerek, Türk birliklerinin muharebe sahalarındaki durumu resmedilmiştir.

Bununla birlikte, savaşın safhalarının aktarımı sırasında geçen yerlerin coğrafi özelliklerinden de bahsedilmelidir. Bu sayede savaş anlatımlarındaki “mekân” olgusunun ne kadar kıymetli olduğunu bir kez daha vurgulamış olalım.

Mekân olgusu kapsamında savaş alanlarının stratejik derinlik içindeki yerine değindikten sonra bu oluşan zemin üzerinde savaş esnasında kavramların anlamlarında görülen değişikliklerden örnekler verebiliriz.

3. Muharebeler Esnasında Bazı Kavramların Anlamsal Değişimine Örnekler

Savaş üzerine yapılan araştırmaların çoğunluğunun Batı'da gerçekleşmesi, emperyalist sistemin militarizm üzerine kurulu olduğuna yönelik düşüncüyü öne çıkarmaktadır.⁵¹ Bu yaklaşıma göre

⁴⁹ Hart, *a.g.e.*, s. 273, 344; M. Neşet, *a.g.m.*, s. 49-61.

⁵⁰ Hart, *a.g.e.*, s. 342'deki harita esas alınmış olup kaynakçadaki eserlerden derlenen bilgilerle zenginleştirilmiştir.[VM]

savaşları çıkarıcılar ve savaşları “*ihraç*” edenler bu emperyalist sistemin önemli aktörleridir.⁵² Buna göre büyük güçlerce çıkarılan savaşların terminolojisinin belirlenmesinde de bu yöndeki çalışmalar etkili olmaktadır. Tarih yazımında olduğu gibi “*zamanın ruhunu*” bilmek kullanılacak kavramların doğruluğu için elzemdir. Örneğin, süngüyle savaşın bittiğine dair iddialar, Birinci Dünya Savaşı arifesinde mevcutsa da Türk cephelelerinde süngüyle yapılan taarruzlar az değildir.⁵³ Ancak aynı iddia sahibinin savaşın tahkimat savaşlarına dönüştüğüne dair savına katılmamak mümkün değildir.⁵⁴ Bu bakımdan süngü mücadelesiyle birlikte mevzi çatışmaları yaşanmakta; süngüye kalkan asker, savaş esnasında yıkılan ve tahrip olan siperlerin tamiri ve temizlenmesini yaşamının bir parçası olarak görmektedir.⁵⁵

Şimdiye değin kitaplarda ve belgeselerde Birinci Dünya Harbi'nin eleştirilmesinden ziyade açıklanmaya çalışılması kendi döngüsünü oluşturmuş bir savaş izlenimine ortam hazırlamıştır.⁵⁶ Birinci Dünya Savaşında komuta kademesindeki generallerin yaratıcılıktan uzak, önyargılı fikirleri ve sürekli saldırmakla yıpranan düşmanın yenileceğine dair stratejileri büyük asker kayıplarına sebebiyet vermiştir.⁵⁷ Bu doğrultuda savaşma tarzındaki değişiklikler, askerî kavramları da etkilemiştir.

Aynı savaşın⁵⁸ (burada harp anlamında) “*itaat*” kavramı yıldan yıla, cepheden cepheye farklılık gösterebilir. Çanakkale muharebelerinde itaatsizlik olarak görülen bir davranışın Galiçya cephesinde aynı şekilde kabul görmediğini söylemek mümkündür.⁵⁹

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı, zaferin sadece düşman askerinin öldürülmesiyle kazanılmayacağını açıkça göstermiştir.⁶⁰ Özellikle düşman askerleri arasında isyanın, firarın ve teslim olmanın teşviki yönünde yapılan propagandalar zafere giden yol olarak askerî itaati hedef almıştır. Aynı şekilde “*disiplin*” kavramının da savaş içerisinde anlamsal değişiklikler geçirdiği görülmektedir. Gelen emirlerin yukarıdan aşağı şekilde sıklaşması, astların üstlerine fikirlerini ifade edememeleri, disiplin kavramını, bir “*emir bekleme*” alışkanlığına dönüştürmüştür.⁶¹ Bu durum morali etkileyen disiplinin sarsılmasının kolaylaşmasına ortam hazırlamıştır.⁶²

Birinci Dünya Savaşı, siperlerde devam eden muharebelerden oluşmaktadır. Almanya'nın tarihî savaş planını (Schlieffen) revize ederek giriştiği harekât, ilk hızını kaybederek mevzi muharebelerine dönüşünce siper hayatının savaşın genel seyrine etkisi ortaya çıkmıştır. Batı cephesi üzerine yapılan çalışmalara nazaran Doğu cephesindeki siper hayatını işleyen monografilerin azlığı dikkat çekicidir. Doğu cephesindeki muharebeleri ele alan eserler ile Rus Devrimini işleyen yayınlar, disiplin zafiyetine sıklıkla gönderme yapmakta; Avusturya-Macaristan birliklerinin savunma hatlarında gösterdikleri başıbozukluğu açıkça ifade etmektedirler.⁶³ Türk birliklerinin ise savaşın genel seyrindeki hal ve tavırlarında 1916 yılının

⁵¹ Jeremy Black, *Savaş ve Dünya: Askerî Güç ve Kıtaların Kaderi 1450-2000*, Çev: Yeliz Özkan, Dost Kitabevi, Ankara 2009, s. 14-15.

⁵² Karam Khella, *Üniversalist Tarih Kuramı*, Çev: İsmail Kaygusuz, Su Yayınevi, İstanbul 2005, s. 104.

⁵³ Arap Abdullah'ın süngü hücumu, Arıkan, *a.g.e.*, s. 91.

⁵⁴ Niall Ferguson, *Hazin Savaş 1914-1918*, Çev: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 56.

⁵⁵ Arıkan, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁶ Ferguson, *a.g.e.*, s. 32.

⁵⁷ Black, *a.g.e.*, s. 403.

⁵⁸ Burada savaş kelimesinin bir anlam karmaşası yarattığını ifade etmek gerekmektedir. Savaş, hem harbi hem de muharebeyi anlatırken kullanılmaktadır. Hâlbuki harp daha geniş anlama sahiptir. “Muharebeyi kaybedebilirsiniz, önemli olan harbi kazanmaktır” sözünde olduğu gibi harbin içinde birden çok muharebe olabilir.

⁵⁹ Emir almadan siperini terk ettiği için komutanı tarafından kurşuna dizilme cezası alan ve cezanın infazından önce firar edip bir hastaneye sığınan Osmanlı askerine İbrahim Arıkan'ın yardım ettiği dair anı. Arıkan, *a.g.e.*, s. 127-128.

⁶⁰ Ferguson, *a.g.e.*, s. 403.

⁶¹ Ferguson, *a.g.e.*, s. 370.

⁶² Ferguson, *a.g.e.*, s. 416.

⁶³ Hart, *a.g.e.*, s. 295; Stone, *The Eastern...*, p. 240-241, 253, 262; BOA, HR.SYS, 2316/13-56'dan naklen T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II* (Bundan sonra *OBBDH-II*), İstanbul 2013, s. 105.

moral gücünün etkili olduğu söylenebilir.⁶⁴ Zira Galiçya'daki Türk askerlerinin morali yüksektir.⁶⁵ Burada, Çanakkale'de ve Kutulamare'de Osmanlı Devleti'nce kazanılan zaferlerin akisleri, Avrupa'ya gönderilen her Türk askerinin yüreğinde ve zihnindedir denilirse yanlış olmaz. Zira Doğu Avrupa'ya gönderilen Türk askerleri yerel insanlarla kıskanılacak oranda iyi münasebetler kurmuşlardır.⁶⁶ Saha çalışmalarımız göstermiştir ki, Galiçya'da gönüllü olarak Türk yaralılarına hastabakıcılık yapanların ifadelerini bugün aktaran yöre insanı, Türk askerine duyulan minnet ve sevgiyi dile getirmektedir.⁶⁷

Aynı süreçte Galiçya cephesindeki göre Romanya cephesindeki durum farklılık göstermektedir. Dobruca'daki harekâta Bulgar birlikleriyle aynı safta çarpışan Türk askerlerinin Makenzen tarafından yerleşim yerlerinden uzak noktalarda konuşlandırılmaları düşündürücüdür.⁶⁸ Buna rağmen, Romanya'da savaşan 6. Türk Kolordusunda görev alan Galip Efendi, Dobruca bölgesindeki Türkçe köy isimlerinden duyduğu yakınlığı vurgulayarak söz etmektedir. Anımsadıklarımı aktaran Galip Efendi'nin saydığı köyler arasında, Başpınar, Toprakhisar, Adilköy, Mahmudkuyusu, Susuzalibey, Gölpınar, Karabaka, Kokarca, Karaköy, Aydınbey, Terziköy, Gelincik, Musabey, İsmail, Başköy, Allahbayırı, Mecidiye, Aziziye vardır.⁶⁹ Bunlara Kocayük, Sıpapınar, Çobanisa, Yenicehaydar, Balabanlar, Kaçamak, Akıncı, Deliyusuf, Demirci, Turankulak gibi yerleri de eklemek mümkündür.⁷⁰ Tarihsel ve kültürel yakınlığın yanında kurulan sosyal münasebetlerin ve cephelerdeki Türk askerlerinin mücadelesinde etkisi olduğu söylenebilir. Avrupa'daki Türk birliklerinin faaliyetlerinin değerlendirilmesinde bütün bu etmenler öne çıkmaktadır.⁷¹ Cephelerdeki anlam değişikliklerine değinildikten sonra zayıat olgusunun anlamsal değişimini örneklendirebiliriz.

a. Zayıata Dair

Muharebeler esnasında Türk birliklerinin kendilerinden sayıca üstün kuvvetlerle dövüştükleri kaynaklarda zikredilmektedir. Galiçya'ya gelişinden itibaren 17 Eylül 1916 gününe kadar Türk birliklerinin zayıatı, 95 subay ve 7000 er olarak tespit edilmiştir. Bu zayıatın başka bir boyutunu oluşturan komuta heyetindeki eksilme, 6 tabur ve 22 bölüğün komutansız kalması olarak kaynaklarda geçmektedir.⁷²

5-6 Eylül 1916 tarihlerinde 15 subay, 3000 er zayıat verilmiştir.⁷³ 22 Eylül'e kadar 95 subay, 7 bin er zayıat, 419 rakımlı tepedeki mücadelede kaydedilmiştir.⁷⁴ 24-30 Eylül tarihlerindeki muharebede zayıatı 45 subay, 5000 erdir.⁷⁵ 25 Eylül günü verilen zayıatta 61. Alay, 3. Tabur, 9. Bölük'e ait subay ve astsubayların şehit listesini, Arıkan, hatıratında paylaşmaktadır.⁷⁶ 5-6

⁶⁴ Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Marian Kent (Ed.), Çev: Ahmet Fethi, Alfa Kitap, İstanbul 2013, s. 40-41.

⁶⁵ Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum ! : Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Çev: Tanju Akad, Kitap Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2003, s. 200.

⁶⁶ BOA, HR.MA, 1179/87'den naklen *OBBDH-II*, s. 72-73.

⁶⁷ Görülen lüzum üzerine Miralay Şevki Bey, dil bilen hastabakıcı talep etmiştir (ATASE, BDH, K: 237A, D: 985, F: 27). Bu bilgiye ilaveten 2016 yazında yapılan saha çalışmasında yerelden gönüllü hastabakıcıların olduğuna dair malumat edinilmiştir. Bu çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından 201419010 nolu proje olarak desteklenmiştir.

⁶⁸ ATASE, BDH, K: 229, D: 948A, F: 8; ATASE, BDH, K: 229, D: 948A, F: 2.

⁶⁹ Tunca Örses, "Üsteğmen Galip Efendi, Romanya Cephesi'ni Anlatıyor: Gece eksi 30 derecede sağ asker kalmadı!", *Atlas Tarih (Özel Sayı)*, Sayı: 30, İstanbul 2014, s. 98.

⁷⁰ M. Neşet, *a.g.m.*, s. 110-112; *Avrupa Cepheleri*, s. 100, 117.

⁷¹ Aysal, *a.g.m.*, p. 1207.

⁷² *Galiçya Cephesi*, s. 45.

⁷³ *Galiçya Cephesi*, s. 87.

⁷⁴ *Avrupa Cepheleri*, s. 32.

⁷⁵ *Galiçya Cephesi*, s. 49.

⁷⁶ Bölük Komutanı Mülâzım-ı evvel Kenan Bey (şehit), 1. Takım Komutanı Haydar Efendi (şehit), 2. Takım Komutanı Zabıt Vekili Memiş Efendi (şehit), 3. Takım Komutanı Reşit Efendi (yaralı), Başçavuş Salih Efendi (şehit), Kireçburunlu Çavuş Ahmet (şehit), Bilecikli Çavuş Abdullah ve Çavuş İbrahim (şehit), Antepli Çavuş Mustafa (şehit), Fatsalı Onbaşı Mehmet

Ekim günleri gerçekleşen muharebeler sonucunda 15. Türk Kolordusu, 15 subay, 3000 er zayıat vermiştir. Kolorduda on bölük komutansız kalmıştır.⁷⁷ 29 Haziran-2 Temmuz 1917 günlerinde Kolordu'nun, toplamda 21 subay, 1254 er zayıatı vardır.⁷⁸ Çeşitli kaynaklardan derlenen sayılara göre Galiçya'da 12 bin şehit ile en az 6 bin yaralı ve kayıp olmak üzere zayıat verildiği ifade edilmektedir.⁷⁹

Bu rakamlar dikkate alınarak yapılan değerlendirmelerde Türk komuta heyetinin Çanakkale'deki gibi savaşıma isteğinden geri durmaması ve ileri hatlarda çok fazla asker berkitmesi sebebiyle zayıatın artmış olduğu yönündeki düşünceler öne çıkmaktadır.⁸⁰

Dinamikleri farklı olsa da Galiçya cephesindeki zayıat ile Romanya cephesindeki zayıat sayısal olarak benzerlik arz etmektedir. Romanya cephesinde görevlendirilen 6. Kolordu, 12 Eylül 1916 tarihinde Makenzen tarafından başlatılan taarruzla ilk muharebelerine katılmıştır. Bu muharebelerde yaklaşık olarak bin zayıat verilmesi Dobruca cephesindeki savaşın boyutu hakkında bilgi vermektedir.⁸¹ 6. Kolordu, cepheye intikalden 6 Ekim 1916 yılına kadar geçen süre zarfında subay sınıfından 21 şehit, 55 yaralı, 13 kayıp; erattan 1202 şehit, 3499 yaralı, 1582 kayıp vermiştir.⁸² Yine 19-25 Ekim günlerinde Romanya cephesinde 6. Türk Kolordusunun subay sınıfından 19 şehit, 43 yaralı; erattan 622 şehit, 4123 yaralı, 425 kayıp vardır.⁸³

Romanya'da Türk askerinin büyük oranda zayıatının arkasında -Galiçya'da olduğu gibi- askerlerin savaşıma isteğinin yüksek olmasının ve harekâtın zorlu koşullarının etkisi büyüktür.

Savaşın en önemli olgularından biri olan "ölüm"ün bir isimden veya birer sayıdan ibaret olarak kanıksanmaya başlandığına yönelik anlatımlar mevcuttur. Her ne kadar her kaybedilen insanların anısı yüceltilirken aynı zamanda kişilik topluluğa devşirilmiştir. Fransız savaş anıtlarında sıkça kullanılan "Vatanları için ölenler" ifadesi ile Almanya'daki bir anıttaki "Bizlerin ölmesi gerekirse bile, Almanya yaşamalı" sözleri bu devşirmenin en açık göstergeleridir.⁸⁴

Şehit olanların aziz hatıralarının yaşatılmak istenilmesi savaşın başka bir etkisidir. Bu bakımdan "zayıat"ın harp ceridelerinde bir sayıdan ibaret hale geldiğini söylemek oldukça zordur. Fakat savaşın yaptığı kıyıcılık geçen zamanla -şimdi- zihinlerde etkili olmuş; isimler ve anılar her geçen gün soluklaşmıştır.⁸⁵ Bugün yöre insanı tarafından anımsanmıyor olsa da savaş sırasında kahramanlık ve fedakârlıklarının yaşatılması için çeşitli noktalara Türk askerlerinin isminin verildiğini kayıtlarda görmekteyiz. Bunlar arasında Cevattepe, Rızatepe, Hilmideresi, Fahrettin Çavuş Tepesi, Ömer Lütfü Tepesi vardır.⁸⁶ Neyse ki savaş alanlarına çarpışmalar esnasında veya harbin sonunda birer şeref nişanesi gibi dikilen abideler, Türk askerinin bu yerlerdeki varlığının naçizane birer sembolü olmuşlardır.

Zayıat, ölüm gibi olguların anlamsal değişimlerinin yanında kahramanlık kavramını ele almak mümkündür.

b. Kahramanlığa Dair

(şehit), Birecikli Çavuş Mustafa (şehit), Onbaşı Mehmet (şehit), Çorlulu Beyaz Bıyık Onbaşı Ahmet (şehit), Antepli Onbaşı Mehmet (şehit), Bölük Emimi Hakkı Efendi (yaralı), Edimeli Onbaşı Hasan (yaralı), Kasımpaşalı Onbaşı Nafiz (yaralı), Saraylı Onbaşı Mehmet (şehit), Arıkan, *a.g.e.*, s. 111.

⁷⁷ *Galiçya Cephesi*, s. 51.

⁷⁸ *Galiçya Cephesi*, s. 88.

⁷⁹ Piotr Nykiel, "Osmanlı Ordusunun Galiçya'da Ne İşi Var?" *Atlas Tarih (Özel Sayı)*, Sayı: 30, İstanbul 2014, s. 88.

⁸⁰ Nykiel, *a.g.m.*, s. 89.

⁸¹ Örses, *a.g.m.*, s. 96.

⁸² M. Neşet, *a.g.m.*, s. 98.

⁸³ M. Neşet, *a.g.m.*, s. 120.

⁸⁴ Ferguson, *a.g.e.*, s. 43-44.

⁸⁵ "Zaman duyularımızın olumsuz yanıdır", G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, Çev: Önay Sözer, İkinci Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s. 179.

⁸⁶ *Galiçya Cephesi*, s. 92, 95; *Avrupa Cepheleeri*, s. 65.

Çanakkale Muharebelerinde öne çıkan 57. Alay, Galiçya'da da dövülmüş, Çanakkale'deki gibi Galiçya'daki kahramanlıklarıyla da askerî arşiv kayıtlarında yer almıştır.⁸⁷ Fakat aynı alayın Sina-Filistin Cephesinde 23 Eylül 1918 günü mevcudunun dörtte üçünü kaybederek verdiği mücadele sonunda İngilizlere teslim olmasına askerî tarihlerde yer verilmemiştir. Burada iki önemli nokta ortaya çıkmaktadır: Bunlardan ilki Çanakkale'de aynı fedakârlık ve kahramanlığı gösteren 57. Alayın verdiği zayıfatın azımsanmayacak derecede olmasına karşın Galiçya'daki faaliyetlerinin Birinci Dünya Savaşındaki Türk cephelerinin tarihi anlatımlarda önemli/önemsiz, birinci derece/ikinci derece, yurtiçi/yurtdışı cephe şeklinde sınıflandırılması nedeniyle küçümsenmesi, hatta önemsenmemesidir. İkinci nokta, aynı alayın harp içinde muharebe ettiği cepheler göz önünde tutulmadığından Osmanlı Ordusu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki durumunu gösteren büyük resmin fark edilememesidir. Bu bakımdan kahramanlık kavramının tanıtımı yapılarak öne çıkarılan ve toplumsal kabul gören sahalarda daha fazla değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin, Galiçya'da 57. Alaya bağlı 2. Tabur, 8. Bölük'ten Er Galip, 30 Eylül 1916'daki müsademedede ormanın kesafeti sebebiyle birliğini kaybetmiş; kendisiyle aynı durumda olan arkadaşlarından bir müfreze kurarak Ruslara karşı başarılı hücumların yapılmasını sağlamıştır.⁸⁸ Er Galip'in bu teşkilatçılığı ve başarıları onu çavuşluğa yükseltmiştir. Çavuş Galip, müteakiben şiddetli çarpışmaların sürdüğü günlerde, çavuş olmasından beş gün sonra şehitlik mertebesine erişmiştir.⁸⁹ Çavuş Galip gibi birçok Türk askeri Galiçya'da bu ve bunun gibi kahramanlıklarıyla askerî arşiv kayıtlarına işlenirken toplumsal dağarcıkta yer bulamamıştır. Hâlbuki Çanakkale Muharebelerinde benzer aksaklıkların fedakârlık ve kahramanlık örnekleriyle aşıldığı vakalar anıtlştırılmıştır.⁹⁰ Savaşın yaşandığı yıllarda bu kahramanlıklar "*Harp Mecmuası*" gibi yayınlarla halka duyurulmaya çalışılmıştır. Cenap Şehabettin'in "Galiçya'dakilere" başlıklı yazısında Galiçya'da savaşanların iki kere asker olduğu, kahramanlığın Galiçya'daki Türk askerlerinin "*tabii ve samimi üniforması*" olduğu dile getirildikten sonra, "*İşte Ey Galiçya'daki Türk Kahramanları, toprağın altında veya üstünde siz bir hâzine-i faziletsiniz. Biz sizi ehrâm-ı hamiyettin zirvesinde görüyoruz. Yükseliniz ve yükseliniz. Osmanlı ordusu için şevâik-i şeref nâmütenahidir*" denilmektedir.⁹¹ Bu bakımdan savaş yıllarında halkın gündemine taşınan bu fedakârlık ve kahramanlık levhaları zamanın acımasızlığı ve askerî tarihlerin bu hususlardaki suskunluğu nedeniyle unutulmaya yüz tutmuş; yeniden yazılan tarih anlatımlarında bu gündem layıkıyla aktarılamamıştır. Bunun en dikkat çekici örneği, 90 yıl boyunca adı layıkıyla anılmayan Sarıkamış şehitleridir. Bu durum göstermektedir ki; kamuoyunda ve bilim çevrelerinde şehitlik kavramı dahi yapılan muharebenin neticesi doğrultusunda değerlendirilmektedir. Vatan uğruna canını feda eden askerin bu ulvi davranışının muharebenin sonucuna ve savaşılan cephenin genel harpteki durumuna göre kıymetlendirilmesi büyük bir yanlıştır.

Tam olarak zafere ulaşmak her zaman zordur.⁹² Başta ekonomik olarak pek çok dinamiği içinde barındıran zafer kavramının, Birinci Dünya Savaşı'nın cephelerinde anlık değişimlere uğradığını söylemek mümkündür. Elbette buradaki "*ân*" kelimesinin cephedeki vaziyete göre ortaya çıkan zaman dilimlerinden her biri olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Buradan hareketle muharebenin içinde yaşanan bir çatışma, bir savuşturma filinin "*zafere*" olarak kabul

⁸⁷ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, *Asker Kahramanlar*, Mithat İnan (Haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, s. 9.

⁸⁸ BOA, HR.MA, 1191/23'ten naklen *OBBDH-II*, s. 109.

⁸⁹ *Asker Kahramanlar*, s. 28; Kahramanlık menkıbelerinin tespit edilerek üst makamlara bildirilmesi savaş esnasında istenilmiştir. *Galiçya Cephesi*, s. 92.

⁹⁰ Burada Çanakkale'deki kahramanlığın aşağılaması gayesinde olmadığımızı; Galiçya'daki kahramanlığın ve fedakârlığın da Çanakkale'den geri kalmayacak derecede önemli olduğunu vurgulamaktayız.

⁹¹ Cenap Şahabettin, "Galiçya'dakilere", *Harp Mecmuası*, Sayı: 13 (Teşrinievvel 1332), Yıl: 1, İstanbul 1332, s. 200-202.

⁹² Ferguson, *a.g.e.*, s. 44.

edildiğini, aynı şekilde kaybedilen bir hat ile “*hezimete dûcâr*” olunduğunu ifade eden anlatımlara rastlamak mümkündür. Hâlbuki cephedeki vaziyetin genel harbe tesiri çok değildir. Bunu paylaşılan şekillerdeki sınır değişimlerinde açıkça görmek mümkündür. Ancak 15. Türk Kolordusunun Galiçya’da, 6. Türk Kolordusunun Dobruca’da gösterdikleri başarılar parlaktır. Türk birliklerinin Doğu Avrupa’daki “*kahramanlıkları ve zaferleri, dünya harp tarihine altın bir yaprak eklemiştir*” denilebilir.⁹³

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı’nın Doğu Avrupa cephelerinde savaşan Türk askerlerinin durumunun ele alındığı bu çalışmada ulaşılan genel sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

Geçmişten günümüze tarihe ait anlatımlarda savaşların yerleri ayrı olmuştur. Bu bakımdan insanlık tarihinin dünya savaş tarihiyle ortak özellikleri (özdeşlikleri) vardır. Tarih ve savaş tarihi konuları günümüzde şu sıra ile birbirini kapsamaktadır: Tarih, askerî tarih, savaş tarihi.

Elbette tarih araştırma yöntemlerinin kullanıldığı askerî tarih eserlerinde, sadece harp ve muharebeler başlıkları savaş tarihinde ele alınmaktadır. Bu bakımdan askerî tarih savaş tarihinden kapsam ve içerik bakımında farklılık göstermektedir. Askerî tarih, askerlik bilimine dair her türlü konuyu (Savaş olgusu; savaş tarihi; çeşitli toplulukların kullandıkları silah, araç ve gereçler ile ordu teşkilatları; muharebelerin stratejik, operatif, taktik boyutları gibi konuları) ele almaktadır. Savaş tarihi ancak, askerî tarihin bir parçasıdır.

Köken olarak askerî bir terim olan “stratejik derinlik”, savaşan tarafların mücadelelerini sürdüren ve zafere ulaşmalarını sağlayan unsurlarca belirlenmektedir. Bu bakımdan muharebelerin değerlendirilmesinde harbin genel seyrinin göz önünde tutulması şarttır. Bu unsurlar arasında altyapı ve ekonomiye dair hususların yanında savaşma kültürü diye adlandırılan cesaret, fedakârlık ve kahramanlık gibi moral gücünü doğrudan etkileyen etmenler vardır.

Aradan geçen bir asra rağmen Birinci Dünya Savaşı’nın incelenmesi için savaş alanlarında saha çalışmalarının yapılması elzemdir. Bu çalışmalar sayesinde cephenin coğrafi şartları öğrenilerek alanda cereyan eden muharebelerin tarzının kolayca kavranması mümkün olmaktadır. Sık ormanlık bir alandaki muharebe ile herhangi bir tümseğin bulunmadığı sahadaki muharebe tarzının farklı olacağı açıktır.

Savaşın sıcak günlerinde kişiler ve toplumca kabul edilen itaat, disiplin, zayıat, ölüm, zafer gibi kavramların zaman içinde anlamsal değişikliklere uğradıkları görülmektedir. İtaatin cepheden cepheye değişiklik gösterdiğine dair örnekler mevcuttur. Siperini emir almadan terk ettiği için cezalandırılan ve ceza infaz edilmeden firar eden birine yardım edildiğine dair bilgiler, Galiçya’da savaşanların anılarında rastlanılmaktadır.

Disiplin kavramının ise üstten gelecek emre dönüştüğünü savaşın içinde görmek mümkündür. Zayıat, ölüm gibi kavramların bireysellikten sıyrılarak toplumsal anlatımda evrilerek anlamsal değişikliklere uğramaktadır. Bu durumu savaş sonrasında yazılan eserlerde ve abidelerin kitabelerinde görmek mümkündür. Yine, savaş sırasında kahramanlık ve fedakârlıklarıyla anılan, şehit olduklarında bu güzel hasletlerle hatırlanan askerlerin, savaş sonrasında bir sayısal değere dönüştürülmesi bu anlamsal değişikliğin açık göstergesidir. Bu bakımdan savaş esnasındaki değerlerin, (dağ, tepe ve nehirlere verilen kahramanların isimleri gibi, zor şartlarda dikilen anıtlar gibi) savaş sonrasındaki yıllara taşınması çok iyi hazırlanmış savaş tarihleri ile mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı’nın Doğu Avrupa cephelerinde savaşan Türk birliklerinin varlığı ve faaliyetlerine bir kez daha vurgu yapılan bu çalışma ile çağdaş dünyanın savaş tarihine bir katkı

⁹³ ATASE, BDH, K: 237; D: 985, F: 36-13; *Galiçya Cephesi*, s. 112; “Çanakkale bundan sonra bir isim değil, bir tarih olacaktır. *Galiçya’da onun zeyli*”, (*Harp Mecmuası*, Sayı: 20, s. 316).

sağlanmıştır. Muharebeler ve cephele göz önünde tutulduğunda ulaşılan özel sonuçlar ise şöyle sıralanabilir:

Doğu Avrupa'ya gönderilen iki Türk Kolordusunun Osmanlı Devleti'nin tarihsel bağları sebebiyle bölgedeki çıkarlarını korumak ve Osmanlı topraklarına yapılacak saldırıları savuşturmak üstüne kurulan stratejinin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Karpatların çizmiş olduğu yay üzerinde adeta bir savunma hattı, Galiçya'dan Dobruca'ya uzanmaktadır. Cephelelerin buldukları coğrafi yapıların oluşturduğu dinamikler, savaş alanlarını ve dolayısıyla savaşın seyrini etkilemiştir. Galiçya'da 50 kilometrelik Rus saldırı hattının yaklaşık 30 kilometresini savunma görevinin zorluğu kadar Dobruca'da 180 kilometrelik bir alanda taarruzî harekât sürdürmek de zordur.

Avrupa'daki Türk askerleri Galiçya ve Dobruca'da kendinden istenilen ve beklenilenin çok ötesinde bir fedakârlık, gayret ve çaba ile savaşmıştır. Cepheden çekilen 1917 tarihli bir telgrafta ifade edildiği üzere bütün bu gayret, çaba ve fedakârlık tarihin altın sayfalarında yerini almalıdır.

KAYNAKÇA

- T.C. Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Arşivi (ATASE), Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu (BDH), Klasör (K): 229, Dosya (D): 948A, Fihrist (F): 2.
ATASE, BDH, K: 229, D: 948A, F: 8.
ATASE, BDH, K: 237A, D: 985, F: 18.
ATASE, BDH, K: 237A, D: 985, F: 18-1.
ATASE, BDH, K: 237A, D: 985, F: 20.
ATASE, BDH, K: 237A, D: 985, F: 27
ATASE, BDH, K: 237; D: 985, F: 36-13.
T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşivi (BOA), Hâriciye Nezâreti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS), 2403/77, Tarih: 20.10.1914.
BOA, HR.SYS, 2106/11, Lef: 1, Tarih: 24.07.1916.
Harp Mecmuası, Sayı: 20 (Temmuz 1333), Yıl: 2, İstanbul 1333, s. 316.
AHMAD, Feroz; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*, Marian Kent (Ed.), Ahmet Fethi (Çev.), Alfa Kitap, İstanbul 2013, s. 19-56.
Ahmet Suat, “Büyük Harpte Galiçya Cephesinde 15. Türk Kolordusu”, *Askerî Mecmua (Tarih Kısmı)*, Nu: 76, Yıl: 4 (1 Nisan 1930), Sayı: 17, İstanbul 1930, s. 1-83.
AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat; “Genel Hatları İle Askeri Tarih”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 37-46.
AKTAR, Yücel; “Askeri Tarih’in Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 1-8.
ARCHER, Christon I. (vd.); *Dünya Savaş Tarihi*, Cem Demirkan (Çev.), Tümm zamanlar Yayıncılık, İstanbul 2006.
ARIKAN, İbrahim; *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer: Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları*, Selman Soydemir-Abdullah Satun (Haz.), Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010.
AYSAL, Necdet; “Harp Tarihi Yazımına Dair Özgün Bir Yaklaşım: Osman Senâî Bey”, *Turkish Studies*, Vol: 9/10, (Fall 2014), p. 1199-1220.
BAYRAK, M. Orhan; *Türk Savaş ve Barışları: MÖ.209-MS.1974*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1990.
BLACK, Jeremy; *Savaş ve Dünya: Askeri Güç ve Kıtaların Kaderi 1450-2000*, Yeliz Özkan (Çev.), Dost Kitabevi, Ankara 2009.
Cenap Şahabettin, “Galiçya’dakilere”, *Harp Mecmuası*, Sayı: 13 (Teşrinievvel 1332), Yıl: 1, İstanbul 1332, s. 200-202.
COLLINGWOOD, R.G.; *Tarih Tasarımı*, Kurtuluş Dinçer (Çev.), İkinci Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.
DAVUTOĞLU, Ahmet; *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, 72. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2011.
ERICKSON, Edward J.; *Size Ölmeyi Emrediyorum ! : Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu*, Tanju Akad (Çev.), Kitap Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2003.
FERGUSON, Niall; *Hazin Savaş 1914-1918*, Nurettin Elhüseyni (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.
Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, *Asker Kahramanlar*, (Haz: Mithat İnan), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.
Harb Tarihi Notları, Ekrem Öncü (Çev.), E.U. Basımevi, Ankara 1953.
HART, Basil Liddell; *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Kerim Bağrıaçık (Çev.), Edip Gölbaşı-Ülke Evrim Uysal (Yay. Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

- HEGEL, G.W.F.; *Tarihte Akıl*, Önay Sözer (Çev.), İkinci Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.
- HÜNOĞLU, Burhanettin; “Askeri Tarih’in Genel Tarih İçerisindeki Yeri”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 47-50.
- KHELLA, Karam; *Üniversalist Tarih Kuramı*, İsmail Kaygusuz (Çev.), Su Yayınevi, İstanbul 2005.
- M. Neşet, “Büyük Harpte Romanya Cephesinde 6. Türk Kolordusu”, *Askerî Mecmua (Tarih Kısmı)*, Yıl: 4 (1 Teşrinievvel 1930), Sayı: 19, İstanbul 1930, s. 1-169.
- McMEEKIN, Sean; *I. Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Rolü*, Nurettin Elhüseyni (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- NYKIEL, Piotr; “Osmanlı Ordusunun Galiçya’da Ne İş Var?” *Atlas Tarih (Özel Sayı)*, Sayı: 30, İstanbul 2014, s. 86-93.
- ÖRSES, Tunca “Üsteğmen Galip Efendi, Romanya Cephesi’ni Anlatıyor: Gece eksi 30 derecede sağ asker kalmadı!”, *Atlas Tarih (Özel Sayı)*, Sayı: 30, İstanbul 2014, s. 94-100.
- PARKER, Geoffrey; *Cambridge Savaş Tarihi*, Geoffrey Parker (Haz.), Füsun Tayanç-Tunç Tayanç (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.
- PERK, Kadri; *Tarih İlmi ve Harp Tarihine Giriş*, Harp Akademileri Basımevi, Ankara 1946.
- SAN, Coşkun; “Karşılaştırma Yönetimde Zaman ve Mekan Boyutları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 1, Ankara 1993, s. 155-159.
- STONE, Norman; *Birinci Dünya Savaşı*, Ahmet Fethi Yıldırım (Çev.), Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- STONE, Norman; *The Eastern Front 1914-1917*, Penguin Books, London 1998.
- ŞAYİN, Cevat; “Askerî Tarih Çalışmaları İçin Bir Sentez Aracı Önerisi 3T: Teşkilat, Teçhizat, Teferrüat”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 52 (2010/2), İstanbul 2011, s. 151-181.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*, İstanbul 2013.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II*, İstanbul 2013.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Birinci Dünya Harbi (VII nci Cilt: Avrupa Cepheleeri, 1 nci Kısım: Galiçya Cephesi)*, Cihat Akçakayalıoğlu (Haz.), Gnkur. Basımevi, Ankara 1967.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Avrupa Cepheleeri (Özet)*, Gülhan Barlas (Haz.), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.
- TURAN, Şerafettin; “Askeri Tarih’in ‘Tarih’ İçindeki Yeri”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-I*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 11-23.